

LBRIS

We know
books

FICHTE

Absolutul și libertatea

Guido Frilli

LITERA

București

Prefață. Fichte, idealismul și noi	11
Viața, operele, contextul istoric	17
<i>Tinerii preceptori din Germania acelor vremuri</i>	20
<i>Controversa asupra ateismului și societății germane în fața Revoluției Franceze</i>	22
<i>Fondarea Universității din Berlin și Prusia, după Jena</i>	24
Filosofia ca știință a științelor: de ce să căutăm un principiu absolut al cunoașterii?	27
Alchimistul filosofic	27
Filosofia Absolutului	28
Filosofia ca știință evidentă	30
Nevoia unui fundament absolut al științelor particulare	31
<i>Ideea de filosofie ca o cunoaștere științifică</i>	32
Unitatea cunoașterii și unitatea omului	35
Eul absolut ca act spontan	37
Eul ca principiu al evidenței oricărei cunoașteri	37
<i>Dezbaterea asupra lucrului kantian în sine</i>	39
<i>Descartes și Fichte: empiricul și purul</i>	40
Opoziția internă a Eului pur	41
Sinteza dintre Eu și Non-Eu	44

Inteligență și voință. Principiile cunoașterii și ale acțiunii	47
Eul pur ca principiu constitutiv al experienței: orice pasivitate este înrădăcinată într-o activitate originală	47
Fundamentul cunoașterii teoretice	49
<i>Subiectivitatea transcendențială și categoriile în Kant și Fichte</i>	53
Moralitatea ca principiu suprem al experienței	55
<i>Intuiția între percepție și imaginație: o problemă</i>	56
<i>Unitatea inteligenței și a voinței</i>	59
Infinita libertate a omului: o nouă imagine a experienței	61
<i>Jacobi și nihilismul</i>	64
Cum să vorbim despre Absolut? Evoluțiile doctrinei științei	67
Intuiția intelectuală	67
<i>Cunoașterea intuitivă a esențelor</i>	70
Absolutul și cunoașterea-imagine	72
<i>Principalele expuneri ale doctrinei științei</i>	75
Reprezentarea, viața și conceptul	77
Etica și filosofia religiei	81
Misiunea savantului	81
Sensibilitatea și autonomia voinței	83
Doctrina impulsurilor	86
<i>Tendința Eului și cultura romantică</i>	91
Dumnezeu ca ordine morală a lumii. Fichte ateu?	92
Critica conceptului de revelație	94
Viața binecuvântată	97
Legea naturală în epoca păcatului complet.	
Teorie politică și actualitate istorică	101

Interesul politic al rațiunii	101
Moralitate și drept	104
Legea naturală și fondarea statului	106
<i>Dreptul natural al anticilor și al modernilor</i>	108
<i>Statul fictian</i>	111
Fichte și filosofia istoriei	113
Prevalența politicii de putere și	
<i>Discursuri către națiunea germană</i>	117
Epilog. Ce rămâne din Fichte?	121
<i>Opere principale</i>	127
<i>Cronologie</i>	135
<i>Indice de nume</i>	141

Viața, operele, contextul istoric

Primul din cei opt copii ai țesătorului Christian, Johann Gottlieb Fichte (numit o perioadă în italiană Giovanni Amedeo Fichte), se naște pe 19 mai 1762 la Rammenau, în Silezia Luzațiană, regiune a Saxoniei în prezent foarte aproape de granița cu Republica Cehă. Cine ar călători astăzi în țara natală a lui Fichte ar observa în special marile mine de lignit exploatare în a doua jumătate a secolului XX de Republica Democrată Germană, multe dintre ele fiind transformate în lacuri artificiale. În secolul al XVIII-lea, Silezia Luzațiană este, în schimb, un teritoriu agricol împânzit cu sate populate cu casele tipice din lemn și supus stăpânirii feudale dure a prinților din Ducatul Saxoniei. Va deveni parte a Regatului Prusiei abia în 1815, în urma Congresului de la Viena, la un an după moartea lui Fichte.

Familia lui Fichte este săracă și dependentă din punct de vedere juridic, în ceea ce privește bunurile și activitățile, de proprietatea baronială a locului. Inițiat pentru a deveni pastor, Fichte nu merge la școală, iar la opt ani nu știe nici să citească, nici să scrie. Are loc un eveniment norocos care îi schimbă soarta. Un așa-zis baron, Ernest Haubold von Miltitz, văr al proprietarului

feudal local, a rămas uimit de modul în care acest copil analfabet a putut să repete la perfecțiune o predică duminicală a preotului la care baronul nu a putut participa. Von Miltitz s-a oferit astfel să-i plătească studiile acestui copil foarte talentat și l-a luat sub aripa lui imediat ce și-a dat seama de rezultatele extraordinare pe care Fichte a putut să le obțină. Datorită ajutorului economic al baronului, Fichte se poate înscrie în 1774 la celebrul colegiu Pforta, a cărui axă educațională, în urma unei reforme importante, nu se mai învârtea în jurul studiilor tradiționale religioase, ci prevedea studiul limbilor antice și moderne, matematica, retorica, istoria și filosofia.

Din nou, datorită ajutorului baronului, Fichte se înscrie în 1780 la Facultatea de Teologie din cadrul Universității din Jena, urmând și cursuri de logică, de dogmatică și de drept la Leipzig și la Wittemberg. Moartea protectorului său îl obligă însă să renunțe la studii: din 1785 până în 1792 Fichte își câștigă existența ca profesor particular în diferite orașe, dar mai ales în Zürich (unde își va cunoaște viitoarea soție, Marie Johanne Rahn). Punctul de cotitură intelectuală al existenței sale are loc în 1790, la 28 de ani: trebuind să dea lecții private despre Kant, Fichte studiază pentru prima dată sistemul critic kantian, fiind marcat în principal de *Critica rațiunii practice*.

Rezultatul acestui studiu este redactarea lucrării *Versuch einer Kritik aller Offenbarung* (Eseu despre critica oricărei revelații), care a avut loc în 1791. Fichte îi predă personal o copie lui Kant, ducându-se până la Königsberg. Întâlnirea cu un bătrân atât de rece și închis în propriile obiceiuri rigide este foarte dezamăgitoare pentru tânărul și înflăcăratul filosof. Cu toate acestea, manuscrisul lui îi face o impresie considerabilă lui Kant și este publicat anonim de editorul acestuia în 1792.

LIBRIS

We know
books

John Gottlieb Fichte. Gravură
de Johann Friedrich Jugel
după un desen de-al lui
Heinrich Anton Dähling (1808).
Deutsche Fotothek, Dresda

Tinerii preceptori în Germania acelei perioade

Fichte, la fel ca mulți alți tineri savanți din vremea sa, este constrâns să se întrețină singur după studii, fiind preceptor particular pentru copiii familiilor aristocratice. Puțini erau cei care primeau ajutor financiar din partea familiei sau din partea nobililor magnați. Au fost și multe cazuri în care – precum cel al filosofului Georg Wilhelm Friedrich Hegel –, deși proveneau din familii înstărite, nu au primit ajutor, opunându-se ideilor tradiționale ale părinților în privința politicii și a religiei. Întrucât cererea de a fi preceptor era destul de mare, tinerii laureați găseau de lucru de obicei în orașe îndepărtate, adesea și în străinătate, și trebuiau deseori să-și schimbe casa. Prin urmare, era foarte greu pentru ei să păstreze legătura cu lumea științifică, să-și cumpere cărți și reviste și să meargă la bibliotecă, astfel încât să poată continua să studieze constant. Mulți dintre tinerii meditari, printre care și Fichte, au fost constrânși să studieze noaptea sau în puținul timp liber, periclitându-și grav sănătatea. Fichte va suferi toată viața de probleme cu vederea și cu mâinile, riscând să devină infirm în jurul vârstei de 45 de ani.

Opera lui are un succes extraordinar, mai ales pentru că se crede că autorul este însuși Kant. Însă când cel din urmă dezvăluie autorul cărții, Fichte ajunge la notorietate în panorama filosofică germană și este considerat imediat o mare autoritate pe frontul kantian. Acest lucru îl determină pe Fichte să persevereze, cu recenzia lucrării *Aenesidemus* a lui Schulze, care a apărut în 1793, în discursul plin de viață și deja faimos cu privire la noțiunea kantiană de *noumenon*; sigur că îi face un serviciu lui Kant, însă Fichte neagă existența a ceva în sine transcendent cu privire la gândire, afirmând doar valoarea practică a *noumen*-ului. Reacția ulterioară furioasă a lui Kant îl convinge pe Fichte că filosofia

kantiană este incompletă: trebuie refondată și dedusă *a priori* pornind de la un singur principiu sigur și necondiționat. În acest sens, Fichte începe să elaboreze sistemul doctrinei științei (*Wissenschaftslehre* în germană), pe care o prezintă pentru prima dată la Zürich în primele luni ale anului 1794, în casa pastorului Johann Kaspar Lavater.

Notorietatea l-a dus la Universitatea din Jena, unde începe să predea din 1794: ca material pentru lecțiile sale, publică între 1794 și 1795 mai întâi *Über den Begriff der Wissenschaftslehre* (*Despre conceptul de știință*), iar apoi (în două părți) opera capitală *Grundlage der gesamten Wissenschaftslehre* (*Fundamentele doctrinei științei*), destinată să câștige atenția publicului filosofic. În anii de predare la Jena (1794-1799), Fichte atrage interesul tinerelor generații, care îl percep ca pe cel mai îndrăzneț și radical interpret al spiritului de libertate introdus de kantianism: nu doar pentru profunzimea sa lucrare teoretică, ci și pentru angajamentul practic cu care urmărește evenimentele politice ale vremii. Încă din 1793, Fichte publicase *Beiträge zur Berichtigung der Urtheile des Publikums über die Französische Revolution* (*Contribuție la rectificarea hotărârilor publicului cu privire la Revoluția Franceză*), în care apăra cu ardoare legitimitatea actului revoluționar. În anii petrecuți la Jena, se implică în persoană împotriva privilegiilor și nedreptăților vieții universitare, intrând deseori în conflict cu organizațiile studentești. În acei ani publică două dintre operele sale fundamentale: *Grundlage des Naturrechts* (*Fundamentele dreptului natural*, 1796-1797) și *Das System der Sittenlehre* (*Sistemul eticii*, 1798), precum și două noi introduceri la doctrina științei.

Fichte este însă forțat să-și dea demisia în 1799, în urma așa-zisei „controverse asupra ateismului“, declanșată pornind de la scurtul eseu *Über den Grund unseres Glaubens an eine göttliche Weltregierung* (*Despre motivul credinței noastre într-un guvern*

Controversa asupra ateismului și a societății germane în fața Revoluției Franceze

Celebra *Atheismusstreit* a izbucnit în urma publicării, în *Philosophisches Journal*, unde Fichte este coeditor, a unei contribuții a lui Friedrich Karl Forberg, profesor la liceu, precum și student și prieten cu Fichte, cu titlul *Die Entwicklung des Begriffs Religion (Dezvoltarea conceptului de religie)*. Lucrarea fichtiană, deja citată, *Über den Grund unseres Glaubens an eine göttliche Weltregierung (Despre motivul credinței noastre într-un guvern mondial divin)*, este mult mai prudentă și eluzivă decât eseul foarte radical al lui Forberg, care neagă în mod direct orice transcendență divină și-l consideră pe Dumnezeu doar o ordine creată de actele virtuozose ale oamenilor; dar, întrucât apare în același număr al revistei, pozițiile celor doi savanți sunt identificate, de asemenea, în urma publicării unui pamflet anonim rău intenționat care îi acuză pe Fichte, Forberg și idealismul în general de ateism și de impietate. Curțile germane dau credit acestei acuzații și comandă imediat sechestrarea oricărei copii a fasciculului incriminat.

Această reacție vehementă are cauze adânc înrădăcinate în societatea germană a epocii: este, de fapt, pentru opinia publică germană, legătura dintre noua cultură universitară – mai ales cea inspirată din filosofia kantiană – și Franța revoluționară și subversivă a tradițiilor; o teamă stârnită atât de puterile clericale, cât și de clasele feudale de la putere, care se simt amenințate de o revoluție înzestrată acum cu armate puternice și lideri ambițioși. Din acest motiv, guvernul Saxoniei, izolând și pedepsind intelectualii progresiști, știe că se bucură de sprijinul a numeroși părinți ai studenților care solicită măsuri represive exemplare.

Reacția lui Fichte este plină de mândrie, însă neglijentă: în anumite scrieri adresate publicului și autorităților academice, respinge cu dispreț acuzațiile de ateism, cerând – după cum vom vedea mai jos – ajutorul marilor intelectuali, precum Goethe și filosoful Jacobi;

În cele din urmă, printr-o scrisoare adresată ministrului educației, acesta afirmă că va răspunde cu demisia la orice măsură dăunătoare libertății sale de a preda, susținând că mulți profesori îl vor urma din solidaritate. Ministrul, sub presiunea opiniei publice, profită de acest lucru și răspunde declarând că acceptă demisia lui Fichte, care în realitate fusese doar o amenințare: rezultatul este că niciunul dintre colegii lui Fichte nu demisionează ca răspuns, iar filosoful este obligat, din păcate, să părăsească universitatea.

mondial divin, 1798): în această lucrare, Fichte prezenta propriile poziții inovatoare în materie de religie, reducând credința în Dumnezeu la o parte a eticii. Fichte va fi înlocuit la Jena de steaua în devenire Schelling, de care va avea loc în curând o despărțire amară, după o perioadă de colaborare filosofică fructuoasă.

Fichte rămâne la Berlin până în 1805, trăind mai ales din lecții particulare și implicându-se într-o continuă reelaborare a conținuturilor fundamentale ale propriei gândiri. În toți acești ani, susține numeroase expoziții ale doctrinei științei adresate unor mici grupuri de licențiați și studenți avansați.

Anul 1800 este cel al publicării lucrării politice *Der geschlossene Handelsstaat* (*Statul comercial închis*) și al eseului *Die Bestimmung des Menschen* (*Scopul ființei umane*), în care Fichte – în contextul unei expuneri mai populare a propriei gândiri – își aprofundează pozițiile în materie religioasă: acuzația de ateism îl face pe filosof să demonstreze nu doar compatibilitatea sistemului său cu credința, ci chiar coincidența acestuia cu adevărata religie. Rezultatul prelegerilor susținute în acei ani la Academia de Științe din Berlin sunt alte mari lucrări „populare” ale lui Fichte, publicate în 1806: *Die Grundzüge des gegenwärtigen Zeitalters* (*Trăsături fundamentale ale epocii actuale*) și *Die Anweisung zum seligen Leben*

Fondarea Universității din Berlin și Prusia după Jena

books

După înfrângerea lui Napoleon în 1806 la Jena, statul prusac este foarte slăbit și dezmembrat. O mână de miniștri ai regelui Frederic Wilhelm al III-lea, conduși de viitorul cancelar Hardenberg și de ministrul Altenstein, încep o lucrare profundă de centralizare administrativă și modernizare a sistemului de stat, al cărui scop este consolidarea structurii ierarhice și de stat a societății prusace, deschizând totuși Prusia către realizările constituționale introduse de societățile comerciale moderne, sustrăgând-o din imobilitate și renunțând la privilegiile asociate feudalității teritoriale. Reforma sistemului de învățământ, realizată de Altenstein și de marele intelectual și ministru al educației Wilhelm von Humboldt, este o parte decisivă a acestui proiect: aceasta modifică în sens universalist și modern educația primară și secundară și duce la fondarea Universității din Berlin, responsabilă cu selecția și instruirea unei noi clase intelectuale și administrative pentru statul prusac; o clasă sensibilă la cele mai bune idealuri iluministe și la reușitele constituționale franceze, deși cu siguranță au o credință și o practică statală și nu liberal-burgheză.

Cu toate acestea, condițiile geopolitice în care se află Europa fac acest proiect politic și cultural, un fel de compromis modernizator între societatea tradițională prusacă și reformele franceze, foarte greu de implementat. Reformatorii aspiră la o răscumpărare națională împotriva Franței, dar refuză, pe de o parte, galofobia incipientă naționalistă și, pe de altă parte, se țin departe de forțele de restaurare antimoderne ale Rusiei țariste și ale Austriei; cu toate acestea, multe facțiuni ale statului, ale armatei prusace și ale intelectualilor împing spre aceste direcții.

Acest echilibru delicat se frânge definitiv în 1813, odată cu războiul victorios împotriva lui Napoleon, care provoacă, pe de o parte, intensificarea puterii țarului Alexandru asupra Europei și, pe de

altă parte, izbucnirea mișcării patriotice germane Landstrum, care vizează respingerea legislației civile burgheze în numele vechilor obiceiuri comunitare germane.

Rolul politic al lui Fichte la Universitatea din Berlin este complex: el este, prin lucrarea *Reden an die deutsche Nation (Discursuri către națiunea germană)* din 1808, unul dintre susținători și sursă de inspirație incontestabilă a mișcării naționaliste Landstrum; însă, precum profesorii și savanții ca Schleiermacher, Savigny, Niebuhr sau Adam Müller, și Fichte se opune galofobiei, este contra restabilirii legislației tradiționale germane și se teme de despotismul țarului, chiar dacă, în dezacord cu Goethe și Hegel, Fichte îl consideră în continuare pe Napoleon un pericol mai mare decât Rusia.

(*Ghid pentru o viață binecuvântată*). În 1805 primește catedră la Erlangen, unde ține un curs de doctrină a științei și lecții publice despre *Über das Wesen des Gelehrten, und seine Erscheinungen im Gebiete der Freiheit (Despre misiunea savantului și manifestările sale în domeniul libertății)*, publicată și ea în 1806.

După victoria franceză la Jena în 1806, Napoleon devine stăpânitorul Germaniei. Fichte emigrează mai întâi la Copenhaga, apoi urmează la Königsberg curtea prusacă ce abandonase Berlinul ocupat de trupele franceze. În acest context politic dificil, Fichte devine mesagerul înflăcărat al nevoii unei treziri naționale germane împotriva invadatorului, ceea ce duce în cele din urmă la nașterea unei națiuni moderne și cu o constituție. În acest fel, între 1807 și 1808, el ține în Berlinul ocupat, cu riscuri serioase față de propria siguranță, *Reden an die deutsche Nation (Discursuri către națiunea germană)*, publicate în 1808, care îi aduc imediat un plus de notorietate.

După o perioadă în care suferă grave probleme de sănătate, Fichte este chemat ca profesor la nou-înființata Universitate din Berlin, unde va fi și decan al Facultății de Filosofie (1810) și ulterior rector (1811-1812). Elanul său intransigent de inovare îl duce, cu toate acestea, la confruntări cu autoritățile academice și cu grupurile studențești și, în cele din urmă, la demiterea din funcția de rector. Fichte decide apoi să se implice în războiul împotriva lui Napoleon din 1813; îl acuză pe Napoleon că a trădat idealurile universale ale Revoluției Franceze, îndreptându-le spre o politică a puterii și de supunere a popoarelor. Filosoful își oferă serviciile ca suport moral pentru militari, urmând să le țină discursuri de încurajare, însă este refuzat. La scurt timp ia tifos de la soția lui, care îi îngrijea pe bolnavii și răniții din război, și moare la Berlin pe 29 ianuarie 1814, la 52 de ani.